

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2020 • Sayı: 53

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2020 - Sayı:53 - Hakemli Dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Burhan ERSOY

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ Bilkent Üniversitesi
Prof.Dr. Suraiya FAROQHI İbn Haldun Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evanjeila BALTA Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflardergisi@vgm.gov.tr - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Yahya Paşa'nın Üsküp'teki Vakıfları 9 Waqfs of Yahya Pasha in Skopje Mehmet İnbası	9
Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı'nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)29 The Mills in Silistre Sanjak in terms of Ownership (XVI. and XVII. Centuries) Ahmet Köç	29
1576 Numaralı Defter Örneğinde Ruûs Defterlerinin Vakıf Atamaları Açısından Önemi47 The Importance of Ruûs Books for Waqf Assignment; The Case of Book Number 1576 Ülkü Yancı	47
1766 Tarihli Bir Hamam Defterine Göre İstanbul Vakıf Hamamları67 Istanbul Waqf Hammams According to a Hammam Survey Dated 1766 Ahmet Yaşar	67
Hurufat Defterlerine Göre Vakıf Kurumlarında Yaşanan Sıkıntılar: Adıyaman Vakıfları Örneği101 Troubles in Waqf Institutions According to the Hurufat Registers: The Case of Adıyaman Wagfs Muhammet Nuri Tunç	101
Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis'de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserler115 The Waqf Monuments in Gercanis (Refahiye) in the 17th and 18th Centuries According to the Hurufat Registers Funda Naldan	115
Tanzimat Sonrasında Siverek'teki Vakıflar Ve Mahkemelere Yansıyan Problemleri133 Waqfs in Siverek After The Tanzimat and Their Problems Reflected in The Courts Ekrem Akman	133
19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı147 The Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque and Waqf in 19th Century Sefa Alp - Selahattin Satılmış	147
Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesi'ndeki Mecmû'a-i Ed'îye Ve Tasvirleri163 Majmu'a Al-Ad'îya and Its Illustrations in Amasya Bayezit Province Public Library Hayrunnisa Turan - Zeynep Er	163
Gaziantep Geleneksel Hamamlarının Belgelenmesi Ve Koruma Önerileri181 Documentation of Gaziantep Traditional Baths and Protection Recommendations Emine Ekinci Dağtekin	181
İstanbul'da Kentsel Hafızanın Devamlılığı: Pantokrator Manastırı İle Süleymaniye Külliyesi'nin Karşılaştırılması ..199 Continuity of Urban Memory in Istanbul: Comparison of Pantocrator Monastery and Suleymaniye Complex İlknur Türkoğlu	199
Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Vakıfların Sosyal Yardımları: Ankara ve İstanbul Örnekleri221 Social Assistances of Wagfs in the Context of Right-Based Approach: The Cases of Ankara and İstanbul Hicran Atatanır	221
Tarihçe-i Ayasofya247 History of the Hagia Sophia Mevlüt Çam - Beyhan Hacıömeroğlu	247
Kitabiyât265 Book Review	265
Hasan Demirtaş, Hacı Bektaş Velî Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921- 1925)266 Yılmaz Kurt	266

Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis’de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserler*

Funda Naldan**

Öz

Hurufat Defterleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunmaktadır. Gercanis adıyla 7 defterde 1-4 sayfa aralığında kayıt vardır. Gercanis’in 17. ve 18. yüzyıllara ait kayıtlarının tamamı okunmuş, kaza yapıları hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Kayıtlarda adı geçen yapıların kaydın geçtiği tarihte çalışır durumda olup olmadığı ya da nadir de olsa tamir bilgileri bu kayıtlarda vardır. Başka kaynaklarda adı geçmeyen yapıları bu defterler aracılığı ile öğrenmekteyiz. Bu nedenle hurufat defterlerinde sanat tarihi açısından önemli bilgiler bulunmaktadır.

Günümüzde Erzincan’a bağlı bir kaza olan Refahiye, Osmanlı Dönemi’nde Kemah Sancağına bağlı Gercanis nahiyesinin merkezi olmuştur. Hurufat Defterlerine göre Gercanis’de o dönemlerde 6 tekke-zaviye, 2 türbe, 28 cami bulunmaktadır. Kayıtlarda adı geçen mescitler, camiye çevrildiğinden bu mescitler cami başlığı içinde ele alınmıştır. Bu çalışmada başta Hurufat Defterleri olmak üzere Tapu Tahrir Defterleri ve Salnamelerden yararlanılarak kazanın köy, nahiye ve mezralarında bulunan dini ve sosyal yapıları araştırılmış, bu yapıların vakıf gelirleri, atama şartları, ücretleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucu kazadaki bazı yerleşim yerlerinin isimlerini günümüze kadar koruduğunu, bazılarının ise isimlerinin değiştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Gercanis, vakıf, Hurufat Defteri.

The Waqf Monuments in Gercanis (Refahiye) in the 17th and 18th Centuries According to the Hurufat Registers

Abstract

Hurufat registers are available in the archives of the General Directorate of Foundations. There are records 1 to 4 in page range in 7 notebooks under the name of Gercanis. All of these records belonging to the 17th and 18th centuries were read and considerable information was obtained about the district structures. There are data about the structures mentioned in the records such as whether they were operational, or not at the time of registration, or in rare cases, repair information is included. We learn the structures which are not mentioned in other sources through these books. Thus, there is important information about art history in the books.

Today, Refahiye, a district of Erzincan, became the center of the Gercanis sub-district of the Kemah Sanjak during the Ottoman Period. According to Hurufat Registers, there were 6 dervish lodges, 2 tombs and 28 mosques in Gercanis at that time. In this study, the religious and social structures in the villages, sub-districts and hamlets of the district were investigated by utilizing Hurufat registers, land registry books and salnames, and information about the waqf revenues, assignment conditions and fees of these buildings were given. As a result of our research, it has been observed that some of the settlements in the districts have kept their names up to the present and some have been changed.

Keywords: Erzincan, Gercanis, waqf, Hurufat register.

* DOI: <https://doi.org/10.16971/vakiflar.530473>

Makalenin Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: Received Date.: Şubat 2019 / February 2019

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Mayıs 2020 / May 2020

Makale Rapor Durumu: Makale üç akademisyen hakemin inceleme raporları doğrultusunda yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of three academic referees.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü; fnaldan@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2722-4269>

Giriş

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Ruznâmçe olarak da adlandırılan “Hurufat Defterleri”¹ dönem araştırmalarına kaynaklık teşkil etmesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Diğer arşiv vesikalarının adeta tamamlayıcısı olan bu defterler, sanat tarihi araştırmaları bakımından son derece önemlidir. Bu defterler kazalara göre kayıtlanmış ve kadılardan² gelen her türlü bilgi bu defterlere özet olarak geçirilmiştir. Hurufat defterlerinde kayıtlar ilk olarak H.1111/M.1700'lerin başlarında tutulmaya başlanmış ve H.1255/M.1839'larda sona ermiştir (Baykara, 1990:3-4). Hurufat defterleri, Osmanlı taşra teşkilatında kaza ve kadılıkla ilgili bilgilerin yöreye göre tespitinin sağlanması bakımından da kolaylık sağlamıştır. Şehir araştırmalarında da yine temel kaynaklardandır (Taç, 2012: 9-10). Hurufat Defterleri, Osmanlı'nın sosyo-kültürel, ekonomik yapısı hakkında bilgi edinebileceğimiz kayıtlar olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kayıtların tutulduğu dönemlerde yapıların durumu, ayakta olup olmadığı, imam, hatip, zaviyedar,³ türbedar,⁴ tekke-nişin⁵ müezzin gibi görevlilerin atama bilgileri gibi konular yer aldığından Türk sanat tarihi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Yapının tamir geçirdiği, yeniden yapıldığı, mescitse minber eklenerek camiye ne zaman çevrildiği gibi bilgilere bu defterlerden ulaşılabilir. Ayrıca kaza hakkında da birtakım bilgileri yine bu defterlerden öğrenebiliriz. Örneğin kaza ve köy isimleri, kaza ve köylerde bulunan yapıların banisi veya isimleri, bu yapılara atanan görevliler ve bu görevlilerin aldığı ücretler, görevde kalma süreleri, görevden ayrılış sebepleri gibi daha pek çok bilgi vermektedir. Bu nedenledir ki şehir tarihi açısından önem arz etmektedir. Hurufat Defterleri, Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki ayrı bölümde hazırlanmış, bu bölümlerin 149 adedi Anadolu, 67 adedi ise Rumeli'ye aittir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Gercanis kazasının yer aldığı toplam 7 defter bulunmaktadır. Ayrıca Gercanis, 18. yüzyılda Kemah sancağına bağlı bir nahiye olduğundan Kemah Hurufat Defterleri de taranarak Gercanis kaydı tutulanlar incelenmiştir. Bu defterlerden en erken tarihli, 1703 en geç tarihli ise 1781 yılına aittir.

Bu çalışmada Gercanis kazası Hurufat Defterlerinin yardımı ile 18. yüzyılda genel durumu tespit edilmeye çalışılmış, mahalle, köy, nahiye⁶, vakıf yapıları üzerinde durularak bunların tespiti yapılmıştır. Araştırmamızda sadece Hurufat Defterleri kullanıldığından kazada bulunan tüm yapı, köy, nahiye ve mahalleleri tespit etmek mümkün olmamıştır. Çünkü defterlerde geçen kurumlara atamaların yapıldığı yerlerin adı geçmektedir. Buradaki sıkıntıyı gidermek için tapu tahrir defterlerinden ve salnamelerden faydalanılmıştır. Özellikle yapı ve yer isimleri için bu kayıtların ele alındığı çalışmadan istifade edilmiştir⁷. Erzincan deprem bölgesi olduğundan kayıtlarda adı geçen yapıların bu depremlerden etkilendiği ve

1 Bu defterleri ile ilgili yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Bunlardan bazıları için bk. Öntuğ (1999); Çal (2001; 2011); Gökmen (2005); Alkan (2010); Demirtaş (2012); Beyazıt (2013); Eroğlu Memiş (2013); Muşmal vd. (2015); Çakar-Uzun (2017); Naldan (2018)

2 Hukuki uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devlet tarafından atanan görevliye denir. Bk. Atar, 2003: 66; Pakalın, 1983: 119.

3 Zaviye yöneticisine verilen ad.

4 Türbeyi bekleyen, türbenin hizmetlerini gören kişidir.

5 Tekkede oturan, yatıp kalkan derviştir. Bk. Pakalın, 1983: 448; Bir başka anlam olarak, tekkede gelip geçenlere hizmet eden görevlilerdir. Bk. Parlatri (2006: 1673).

6 Nahiye kelimesi sözcük olarak “taraf, kenar, bölge” anlamlarına gelmekte olup Osmanlı idari sisteminde yönetim bölgesi, yöresi olarak bilinmektedir. Bk. Şahin (2006: 306-307).

7 İsmet Miroğlu'nun Osmanlı arşiv belgeleri ışığında yaptığı “Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)” adlı kitap bu anlamda yapılmış kayda değer bir çalışmadır. Bk. Miroğlu (1990).

bu nedenle günümüze kadar gelemediği kuvvetli bir ihtimaldir. Diğer doğa olayları ve insan faktörü de yapıları olumsuz etkileyen nedenlerdir.

Gercanis kazası ile ilgili konumuz paralelindeki çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. 16. yüzyılda Kemah'a bağlı bir nahiye olan Gercanis, Dinasor, Orçul, Diğünlü, Vadi-i Vank nahiyeleri ile birlikte Orta-il ve Kuruçay nahiyelerinin bazı köylerini içine almaktadır (Miroğlu, 1990: 40-41). Gercanis'in merkezi bugünkü Başgercanis (Günyüzü) köyüdür (Bulut vd. 2008: 100). 16. yüzyıla ait tapu tahrir ve mufassal defterleri de nahiye ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ancak bu defterlerde nahiyede bulunan vakıf yapılarının hepsinin adı geçmemekte ve yapılar hakkındaki bilgiler de yetersiz kalmaktadır. Ayrıca şahsiyet kaydı bulunan eserler ilgili başlıklar altında verilmiştir. Bu nedenle Hurufat Defterleri, Gercanis nahiyesi için önemli bir yer kaynak olma özelliği taşır. İncelenen defterlerde cami, mescit, tekke-zaviye, türbe gibi vakıf eserleri tespit edilmiş olup başka bir vakıf kurumu ismine rastlanmamıştır. Mescitlere minber eklenerek camiye çevrildiğinden bu yapılar cami başlığı altında ele alınmıştır.

1. Gercanis'in Genel Durumu

Gercanis, önceleri Kemah'a bağlı bir nahiye iken sonradan Erzincan Sancağına bağlanmış ve günümüze Refahiye kazasının merkezi olarak gelmiştir. Gercanis'in kaza olması ile Refahiye buranın merkezi olmuştur. Gercanis nahiyesinin ortasında bulunan Refahiye'ye bu adın verilmesinde Erzincan sancağı⁸ mutasarrıfı Şefik Bey'in olduğu belirtilir (Aksüt, 1932: 355). Ancak Gercanis'in büyüyüp gelişmesi Sultan Abdülaziz dönemine rastlamaktadır (25 Haziran 1861-30 Mayıs 1876). Padişahın ismine hitaben Azizabad olması istenmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nce 1872'de kazanın adı Refahiye olarak kararlaştırılmış, bu tarihten itibaren bu isim resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1874 tarihli Erzurum salnamesine göre Gercanis ismi hemen terk edilmemiş, iki ayrı köyün ismi olarak kullanılmaya devam etmiştir (*Erzurum Vilayet Salnamesi*, 1291: 75). 1881'de nahiye olmaktan çıkan Gercanis, Erzincan'a bağlanmıştır. Gercanis nahiyesinin bazı köyleri, sancak merkezine (Erzincan) o günkü ulaşım şartlarına göre yaklaşık otuz saat kadar uzaklıktaydı. Resmi işlerini yapmak isteyen insanlar, uzak mesafedeki sancak merkezine gelebilmek sıkıntı olacağından Gercanis'in kaza yapılmasını istemiştir. İlçenin kaza yapılma konusu, Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından kabul edilmesi ile padişah II. Abdülhamid (31 Ağustos 1876-27 Nisan 1909)'in onayına sunulmuştur. Sonuç olarak, Sultan II. Abdülhamid'in 2 Mart 1881 (30 Rebiülevvel 1298/18 Şubat 1296) tarihli iradesiyle, Gercanis nahiyesi kaza statüsüne geçirilmiştir (BOA, İrade Şura-yı Devlet, no:1298).

Gercanis, 1881 yılı Mart ayından sonra kaza olarak Osmanlı idari teşkilatında yerini almıştır. 1882 tarihli Erzurum Salnamesine göre, kazaya bağlı Gercanis, Melikşerif, Altkendi, Salur, Zevker, Kazviran (Kazören), Kersen ve Kerar adlı sekiz nahiye vardır (*Erzurum Vilayet Salnamesi*, 1299: 130). Bu tarihten sonra kazanın idari yapısında herhangi bir değişim görülmemiştir. 1887 yılında kazanın üç nahiyesi olduğu belirtilir. 1890'da Kersen, Zevker, Altkendi, Kârur (Kâlur), Melikşerif ve merkez nahiyesi olmak üzere altı nahiyeden oluşmaktadır (Şemseddin Sami, 1891: 2290). 1896'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki kayda göre kazanın üç nahiyesi görülmektedir. Zevker, Melikşerif ve Cengerli (Çengerli)'dir (BOA, İrade Dahiliye, no: 54). 1899-1900'da kazanın Çengerli, Zevkâr (Zevker) ve Alakilise adlı üç nahiyesi vardı (*Erzurum Vilayet Salnamesi*, 1317: 248).

8 Sancak hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Baykara (1988); İnalçık (1995: 548-550); Şahin, (2009: 97-99).

Hurufat Defterlerinde, Salnamelerden farklı olarak kazaya tabi 8 nahiyeden bahsedilmektedir. Bunlar; Orçul, Diğünlü,⁹ Vadi-Vank, Dinasor (Değrensor),¹⁰ Vank, Vank-deresi¹¹ adlı nahiyelerdir. Ancak Salnamelerde de yer almadığı gibi, Hurufat Defterlerinde de Vadi-Vank nahiyesi¹² dışında adı geçen Mank-Matker deresi gibi isimler yanlış veya eksik harflerle yazılmış olmalıdır. Bu nahiyelerden Orçul,¹³ Gercanis kaza merkezi dâhilinde dere yolu olarak geçmektedir. Bu nahiyeye bağlı defterde Buğdaçor,¹⁴ Kerer,¹⁵ Mondolos,¹⁶ Zevker¹⁷ köyleri vardır. Diğünlü¹⁸ nahiyesinin Hurufat Defterlerinde adı geçmesine rağmen bu nahiyeye bağlı bir köy ismi yoktur. Vadi-Vank nahiyesine bağlı Gelbulas,¹⁹ Çorbacı,²⁰ Conur,²¹ Dikke,²² Cengerli,²³ Borade²⁴ köylerinden bahsedilmektedir.

Hurufat kayıtları dışında Gercanis’in idari bölünüşü, Salnameler, Avarız ve Tahrir kayıtlarında da geçmektedir. Bu kaynaklar bu açıdan önem arz etmektedir. Tahrir ve Avarız Defterleri, Hurufat Defterlerinden 78 yıl önce ve Salnameler de 111 yıl sonraki bilgileri içerdiğinden birtakım benzerlikler yanında farklılıklar da göze çarpmaktadır. 16.yy.da Gercanis tahrir kayıtlarında Gercanis nahiyesine bağlı köylerin listesi Tablo 1’de gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere kaza dâhilinde toplam 15 köyden bahsedilmektedir. Salnamelerde ise, Gercanis, Erzincan’a bağlandıktan sonra 1882’de bu kazaya bağlanmış olan 8 nahije olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar: Gercanis, Melikşerif, Altkendi, Salur, Zevker, Kazviran (Kazören), Kersen, Kerar²⁵ nahiyeleridir (*Erzurum Vilayet Salnamesi*, 1299: 130.). Bunlardan Gercanis,²⁶ Refahiye’nin Gün-yüzü köyünün olduğu yere tekabül etmektedir. Hurufat kayıtlarında adı geçmeyen Melikşerif,²⁷ Altkendi, Salur, Zevker, Kazviran (Kazören), Kersen nahiyelerini günümüzde kazaya bağlı köyler olarak görmekteyiz. 1896’da ise kazanın üç nahiyesi vardır. Gülensu,²⁸ Orçul (Orçil)²⁹ ve merkez Refahiye’dir.

9 Diğünlü (Dikenlü), 1530-1570 yılları arasında Kemah’a bağlı bir nahiyedir. Bk. Sezen (2006: 218).

10 Bu nahije, 1530-1570 yılları arasında Kemah’a bağlıdır. Bk. Sezen (2006: 205).

11 Vadi Vank nahiyesi, 1530’da Kemah’ın bir nahiyesi iken 1836’da Gercanis’e bağlı bir nahiyedir. Ayrıca, Gercanis’in Vank (Venk) (Kırantepe) isminde bir köyü de vardır. Bk. Sezen (2006: 785). Hurufat Defterlerinde Vadi Vank, Mank Deresi, Matker Deresi gibi isimlerle yazılmış olup, bu yazanın eksik veya yanlış anlamasından kaynaklanmış olmalıdır.

12 Günümüzde Erzincan ili Refahiye İlçesine bağlı olup dere yolu olarak bilinmektedir.

13 Günümüzde Erzincan ili Refahiye İlçesine bağlı olup, Orçul deresi olarak bilinmektedir.

14 Bu köy, Refahiye kazasına bağlıdır.

15 Günümüzde Erzincan’ın Kemah kazasına bağlı bir köydür.

16 Bu köy, Refahiye kazasına bağlı olup yeni ismi Dolaylı’dır.

17 Bu köy, Refahiye kazasına bağlı olup yeni ismi Çatalçam’dır.

18 16.yy.da Kemah sancağına bağlı bir nahije olan Diğünlü’ye salnamelerde rastlanmamıştır. Hurufat Defterlerinde bu nahiyeye bağlı herhangi bir köy geçmemektedir.

19 Bu köy, Refahiye kazasına bağlı olup Bölüktepe adıyla bilinmektedir.

20 Bu isimde günümüzde bir köy ismi tespit edilememiştir. Mevcut verilerle bu köyün ismi, tahrir defterlerinde adı geçmediği gibi salnamelerde de görülmemektedir.

21 Bu köy, Refahiye’ye bağlı olup Alaçayır adıyla bilinmektedir.

22 Günümüzde Refahiye kazasına bağlı bir mezradır. Kemah ve Gercanis hurufat kayıtlarında Vadi Vank nahiyesi olarak geçmekte Kemah Sancağına bağlı bir nahiyeydi. Ayrıca Gercanis’de Vank adında da bir köy mevcuttur.

23 1899-1923 yıllarında Refahiye’ye bağlı nahiyedir. Bk. Sezen (2006: 151). Bu köy, günümüzde Refahiye’ye bağlıdır.

24 Taranan tahrir, hurufat ve salnamelerde bu isimde veya buna benzer bir yer ismine rastlanmamıştır. Bu nedenle günümüzde nereye tekabül geldiği anlaşılamamaktadır.

25 Kerar (Kerer) nahiyesi, günümüzde Kemah’a bağlı bir köydür.

26 16.yy.da Kemah’a bağlı olan nahije olan Gercanis’in merkezi Nefs-i Gercanis veya Gercanis adıyla biline köye denk geldiği ve buranın da bugünkü Refahiye’nin merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Miroğlu, 1990: 94).

27 Günümüzde Yurtbaşı köyü olarak da anılmaktadır.

28 Gülensu, günümüzde Refahiye’nin köyüdür. 1896’da bu nahiyeye bağlı olan köy listesi bk. Bulut vd. (2008: 109-110).

29 16.yy.da Kemah’a bağlı nahije olan Orçul, günümüzde kazaya bağlı dere yoludur. 1896’da bu nahiyeye bağlı olan köy listesi için bk. Bulut vd. (2008: 110-111).

Tablo 1: Tahrir Defterlerinde İsmi Geçen Gercanis Nahiyesi Köyleri³⁰

Sıra No	Köyler (Eski isimleri)	Yeni isimleri
1	Ağcakaya	
2	Ahurcuk	
3	Bilesordum/Belensor	Çamdibi
4	Cilans	Kalkancı
5	Divir	Pınaryolu
6	Ekecik	
7	Ekrek	Ulucak
8	Ezirins	
9	Gercanis (Nefs-i Gercanis)	Günyüzü
10	Hacıkendi	Hacıköy
11	Hanzar	Teknecik
12	Horum/Honın	Akçığdem
13	Kürdler	
14	Puladahuru	
15	Siptigin	Olgunlar

Gercanis Hurufat Defterlerinde adı geçen köylerinin listesi Tablo-2’de gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere, defterlerde 29 köyden bahsedilmektedir. 18. yüzyılda köy sayısının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterlerde sadece vakıf olan yapıların bulunduğu köylerden bahsedilmektedir. Defterlerde adı geçen köylerin hangi nahiyelere bağlı olduğu genellikle belirtilmemiştir. Bazı köylerin hangi nahiyelere bağlı olduğu belirtilmediğinden Hurufat Defterlerinde Gercanis’ de ifadesinin Gercanis’e bağlı herhangi bir köydeki yapıyı kastettiği anlaşılmaktadır.

Gercanis köy kayıtlarında dikkati çeken en önemli özelliklerden biri yerleşim adlarının eski Türkçe olmasıdır. Örneğin Kayı, Hacıkendi, Altkendi, Alakilise Türkçe yerleşme isimlerindedir. Bölgede geniş otlak alanların olmasından göçmen Türkmenlerin buralara gelip yerleşmesi ile bu isimleri vermiş oldukları söylenebilir. Yer adları, esasen bir milletin kendisine yurt edindiği yerlere getirdikleri adları kullanması ile de oluşmuştur. Soy, cemaat, tarihi yer veya doğal çevre gibi kökenlere dayanan isimlerden oluşabilir (Doğanay, 1997: 343-344).

30 Bu tasnif Miroğlu tarafından 1516, 1520, 1530, 1568, 1591 tarihli tahrirlere göre yapılmıştır. Bk. Miroğlu (1990: 42).

Tablo 2: Hurufat Defterlerinde İsmi Geçen Gercanis Kazası Köyleri

Sıra No	Köy İsimleri	Köy İsimleri (Günümüzdeki ismi)	Bağlı olduğu nahıye ³¹ (Hurufat Defterlerinde)	BOA İdari Dahiliye no.54 (1896)
1	Alakilise	Akarsu	Dinasor	Merkez (Melikşerif)
2	Altkendi	Altköy	Diğünlü	Merkez (Melikşerif)
3	Amusa		-	Gülensu
4	Aşud		-	Merkez (Melikşerif)
5	Borade	?	Vadi-Vank	
6	Buğdaçor	Damlaca	Orçul	Orçul
7	Cengerli		Vadi-Vank	Gülensu
8	Çorbacı		Vadi-Vank	
9	Çotur		Vadi-Vank	Gülensu
10	Dikke		-	Gülensu
11	Ekrek	Ulucak	-	Merkez (Melikşerif)
12	Erice		-	
13	Ezirins		-	
14	Gelbulas	Bölüktepe	Vadi-Vank	Gülensu
15	Gercanis	Günyüzü	-	Merkez (Melikşerif)
16	Hacı kendi	Hacıköy	-	Merkez (Melikşerif)
17	Hanzar	Teknecik	-	Merkez (Melikşerif)
18	Hoğos		-	
19	Horun	Akçiğdem	-	Gülensu
20	Honar		-	
21	İspidi	Yuvadağı	-	Gülensu
22	Kayı		-	Merkez (Melikşerif)
23	Kerer		Orçul	
24	Kürtler Kürtkendi		-	Merkez (Melikşerif)
25	Mondolos	Dolaylı	Orçul	Orçul
26	Poladahuru		Gercanis	
27	Sarıhan		-	Merkez (Melikşerif)
28	Yazı kendi		Dinasor	Merkez (Melikşerif)
29	Zevker	Çatalcam	Orçul	Orçul

19. yüzyılda Gercanis kazasının günümüzdeki Refahiye kazasından idari bölünme olarak çok farklı bir yapıya sahip olduğunu söyleyemeyiz. İlçeye bağlı olan bazı köyler, sonradan Kemah kazasına dâhil olmuştur.

Çalışmamıza kaynaklık eden defterlerde 18. yüzyılda Gercanis'de ne kadar kadı ve naibin³² görev yaptığı anlaşılmaktadır. 1752'de Kadı İbrahim Efendi (VGMA,1104:190)'nin adı geçmekle birlikte bu tarihten sonra kadıların naip görevlendirilerek işleri yürütmüşlerdir³³. 1735'de Mehmed (VGMA, 1105:233), 1736'da Seyyid Mehmed (VGMA, 1105:233), 1743'de Hüseyin Efendi (VGMA, 1104:190), 1752'de Ali

31 Gercanis ve çevresinde Borade isminde bir köy mevcut değildir. Dolayısıyla bu isim yanlış veya eksik yazılmış olmalıdır. Ayrıca hurufatlarda çoğu köyün hangi nahıyeye bağlı olduğu belirtilmemiştir. Bunun için salnamelerden faydalanılmıştır.

32 Kelime anlamı vekil, kadı vekili gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak hükümdar, vali, kadı vekili veya yardımcısı gibi anlamlara gelmektedir. Bk. Develioğlu (1984: 957); Kazaların naiplerle yönetilmesi anlayışı 18.yy.da benimsenerek yaygınlaşmıştır. Özkaya (1985: 211).

33 18.yy.da kadıların naip görevlendirmesi benimsenmiştir Özkaya (1985: 211).

Efendi (VGMA, 1104:190),1757'de Seyyid Hacı Yahya Efendi(VGMA, 1102:179), 1760'da Seyyid Hacı Yahya Halife Hekimzâde (VGMA, 1102:178), 1768'de Fezullah Efendi (VGMA, 1102: 23), 1768'de Seyyid İshak (VGMA, 1102: 23), 1769'da Osman (VGMA, 1102: 23) olmak üzere Gercanis' de görev yapan naiplerdir.

2. Gercanis Vakıf Yapıları

2.1. Camiler

Gercanis ve Kemah Hurufat Defterleri tarandığında Gercanis merkezde bir cami olduğu anlaşılmıştır. Diğer 27 cami köylerde bulunmaktadır. Bu camiler kendi içinde hayır sahibi kişiler tarafından yaptırılanlar ve kim tarafından yaptırıldığı belli olmayanlar olmak üzere iki ayrı başlıkta ele alınmıştır.

a) Banisi Belli Olan Camiler

Ahmet Ağa Camisi

Hurufat defterlerinde yer alan kayıtlardan anlaşıldığına göre, Ahmet Ağa Camisi Gercanis'e bağlı Hanzar Köyü'nde bulunmaktadır. Kayıtlara göre, camiyi Ahmet Ağa yaptırmıştır. Mayıs 1737'de camide hatip olan Mehmet'in ölümü ile yerine Seyyid Hüseyin (VGMA,1105:233³⁴), 25 Nisan 1758'de imam ve hatip olan Hüseyin ölünce yerine oğlu Seyyid Osman Halife görevlendirilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Ahmet Ağa Camisi

Cami, Gercanis'e bağlı Orçul nahiyesi Zevker Köyü'nde bulunmaktadır. Ahmet Ağa tarafından yaptırılan camide Ocak 1706'da bir akça ile imam ve hatiplik görevini Seyyid Mehmed'in ölümü ile Ali Halife yürütmüştür (VGMA, 1102: 179). Uzun yıllar sonra Ali Halife'nin ölümü üzerine Nisan 1732'de bir akça ile hatiplik görevi Mehmed'e (VGMA, 1105: 233), Mart 1737'da bir akça ile imam ve hatiplik görevinin Halil Seyyid Mehmed'e verildiğini görmekteyiz (VGMA, 1105: 233). 1838-39 tarihli şahsiyet kaydında sözü edilen yapı bugün ayakta değildir.³⁵

Ali Ağa Camisi

Gercanis'e bağlı Dinazor Nâhiyesi'nde Ala Kilise Köyü Camisi, Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. Caminin 7 Nisan 1758'de imam ve hatipliğini ücretsiz yapmak üzere mütevellisi Mevlânâ Seyyid Yahya Efendi tarafından Hasan Halife görevlendirilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Çelebi Efendi Camisi

Gercanis'e bağlı Dinazor Nâhiyesi Yazı Köyü Camisi, Çelebi Efendi adlı kişi tarafından yaptırılmıştır. Caminin Mart 1747'de imam ve hatiplik görevi ücretsiz olarak Seyyid Hasan Halife'ye verilmiştir (VGMA, 1104: 190). Nisan 1758'de Hüseyin Hasan'ın ölümü ile nâibi Seyyid Yahya arzıyla Mehmed getirilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Fatma Hatun Camisi

Gercanis'e bağlı Aşud Köyü'nde bulunan cami, Fatma Hatun tarafından yaptırılmıştır. Mart 1759'da bu köyde cami olmadığından Fatma Hatun, camiyi yaptırmış ve caminin imam ve hatipliği Seyyid Yusuf Halife'ye verilmiştir (VGMA, 1102: 178).

Gercanis Camisi

Gercanis (Nefs-i Gercanis) merkezde bulunan cami kaza halkı tarafından yaptırılmıştır. Eylül 1768'de caminin imam ve hatiplik görevi bir akçe ile Feyzullah'a verilmiştir (VGMA, 1102: 23). Caminin yeniden inşa ettirilmiş olduğu anlaşılan 1303 tarihli kaydı olup, günümüze kadar gelememiştir.³⁶

Hacı Halil (Kara Halil) Camisi

Gercanis'e bağlı Dikke Köyü'nde bulunan cami Hacı Halil tarafından yaptırılmıştır. Belgelerde Kara Halil olarak da adı geçen camiye Temmuz 1693'de müezzin Mahmud'un ölümü ile yerine Halil Bin Ali günlük bir akçe ile atanmıştır (VGMA, 1098: 266). Nisan 1735'de caminin temizliğinden Ahmed ve Ebubekir sorumlu iken onun ölümü üzerine Ahmed'in oğlu Ali ve Ebubekir'in oğlu Yakub bu göreve getirilmiştir (VGMA, 1105: 197). Mayıs 1753'de hatiplik görevine Hüseyin'in ölümü ile Mehmed Halife günlük bir akçe ile atanmıştır (VGMA, 1104: 190). Ocak 1754'de Mehmed'in görevi bırakması ile Mustafa'ya hatiplik verilmiştir (VGMA, 1104: 190). Şubat 1758'de imam ve hatip olan Mahmud Halife'nin ölümü üzerine Mustafa Halife günlük bir akçe ile görevlendirilmiştir (VGMA, 1102: 179). Mayıs 1769'da hatip olan Hüseyin'in görevi bırakması ile Ahmed'e günlük bir akçe ile verilmiştir (VGMA, 1102: 23).

Hacı Osman Camisi

Gercanis'e bağlı Hotar Köyü'nde bulunan cami Hacı Osman tarafından yaptırılmıştır. Mayıs 1706'da hatip olan Mehmet'in yerine Seyyid İbrahim görevlendirilmiştir (VGMA, 1098: 266).

Hüseyin Ağa Camisi

Gercanis'e bağlı Vadi Vank nahiyesi Gelbulas Köyü'nde bulunan cami Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ocak 1736'de kaza ve çevresinde cuma ve bayram (ıyd) namazı kılınmadığından Hüseyin Yeniçeri'nin yaptırdığı mescide minber eklenmiştir (VGMA, 1105: 233). Aynı yıl caminin hatipliği iki akçe ile Ebubekir'e verilmiştir. Temmuz 1753'de iki akça ile imam ve hatip olan Bekir'in ölümü üzerine Ali Halife'nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır (VGMA, 1104: 190).

İbrahim Ağa Camisi

Gercanis'e bağlı Puladahuru Köyü'nde bulunan cami İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır. İbrahim Ağa Camisi'nde bir akça ile imam ve hatip olan Ali Halife'ye berât³⁷ verildiği görülmektedir (VGMA, 1104: 190).

İmam Hasan Camisi

Gercanis'de Vadi Vank Nâhiyesi'ne bağlı Çorbacı Köyü Camisi İmam Hasan tarafından yaptırılmıştır. Ağustos 1753'de İmam Hasan Mescidi'ne köy ahâlisi tarafından minber eklenerek hatiplik görevi İmâm Mehmed'e verilmiştir (VGMA, 1104: 190). Çorbacı adı ile Kemah Hurufat kayıtlarında da bir mescit adı geçmekle birlikte aynı mescit olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Gercanis kayıtlarında İmam Hasan Mescidi'nden bahsedilirken Kemah kayıtlarında "Çorbacılar mescidi" olarak kayıtlıdır (VGMA, 1128:193; VGMA, 1216: 166; VGMA, 1101: 130). 1855-56 tarihli kayıta adı geçen cami, günümüze kadar gelememiştir.

Kadı İbrahim Camisi

Gercanis'e bağlı Vadi-Vank Nâhiyesi Conur Köyü'nde bulunan cami, Kadı İbrahim adlı kişi tarafından yaptırılmıştır. Caminin hitabeti Haziran 1753'de Ridvan'ın ölümü üzerine Mahmud oğlu Hüseyin'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır (VGMA, 1104: 190).³⁸

Mehmet Ağa Camisi

Gercanis'e bağlı Kayı Köyü'nde bulunan cami Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. Nisan 1753'de mes-cit yapıldıktan sonra Mehmet Ağa tarafından minber eklenerek imam ve hatipliği (VGMA, 1104: 190) Haziran 1758'de günlük bir akçe Ahmet'e verilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Molla Şerif Feyzullah (Melek Şerif) Camisi

Gercanis'in Ezirins köyünde bulunan cami Molla Şerif Feyzullah tarafından yaptırılmıştır. Caminin imam ve hatipliği Aralık 1769'da günlük üç akçe ile Hüseyin (çocuksuz)'in ölümü üzerine Ali Bin Seyyid İshak'a verilmiştir (VGMA, 1102: 23). Mart 1731'de Baba Seyyid İlyas görevi bıraktığından yerine Halil Halife (VGMA, 1105: 233),³⁹ Aralık 1759'da Halil Halife'nin yerine günlük iki akçe ile oğlu Seyyid Ali Halife atanmıştır (VGMA, 1102: 178).⁴⁰

Mustafa Bey Camisi

Gercanis'e bağlı Yazıkendi Köyü'nde bulunan camiyi Mustafa Bey yaptırmıştır. Kasım 1706'da caminin imamlık görevine Ahmed'in ölümü ile Mustafa ismindeki kişi getirilmiştir (VGMA, 1098: 266).

Salih Bey Camisi

Gercanis'e bağlı Orçul nahiyesi Kerer Köyü'nde bulunan cami Salih Bey tarafından yaptırılmıştır. Caminin imam ve hatipliğine Kasım 1768'de günlük yarım akçe ile Seyyid Ali Bin Salih atanmıştır (VGMA,1102: 23).⁴¹

b. Banisi belli olmayan camiler

Amusa Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Amusa köyünde bulunan mescide Şubat 1752'de Halil Ağa tarafından minber eklene-rek camiye dönüştürülmüş ve imam ve hatipliği İbrahim'e verilmiştir (VGMA, 1104: 1190); Aynı göreve Mayıs 1756'da İbrahim Halife'nin (VGMA, 1102: 179)⁴²; Kasım 1758'de İbrahim'in (VGMA, 1102: 178)⁴³ getirildiği anlaşılmaktadır.

Altkendi Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Diğünlü nahiyesi Altköy'de bulunan Temmuz 1699'da mescit olan yapıya imam Baye-zid'in ölümü üzerine görev Seyyid Mehmet'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1098:266). Kasım 1704'de Seyyid Mehmet günlük 2 akçe ile hatip olarak atanmıştır (VGMA, 1098: 266). Ağustos 1753'de imam ve hatiplik görevine Seyyid (VGMA, 1104: 190), Şubat 1755 (VGMA, 1102: 179) ve Mart 1758 tarihlerinde de yine aynı kişiye görev tevcih edilmiştir (VGMA, 1102: 179). 1807-08 tarihli şahsiyet kaydında adı geçen cami-nin günümüzde ayakta olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

Cengerli Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Vadi Vank nahiyesi Cengerli köyünde bulunan caminin hatipliği Şubat 1755'de İbra-him'in ölümü üzerine günlük yarım akçe ile Mehmet'e verilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Ekrek Köyü Camisi

Gercanis'in Ekrek köyünde bulunan camiye Haziran 1758'de imam ve hatip olan Cafer'in ölümü ile yerine oğlu Seyyid Mehmed Halife (VGMA, 1102: 179), Nisan 1770'de aynı görev Seyyid Mehmed'in ölümü ile yerine oğlu Seyyid Ahmed atanmıştır (VGMA, 1102: 23).

Erice Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Erice köyünde bulunan caminin müezzinliği Mayıs 1706'da Mehmed'den alınarak Mehmed'e verilmiştir (VGMA,1098:266).⁴⁵

Hacıkendi Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Hacıköy'de bulunan caminin Kasım 1704'de hatipliği Hacı Ömer'in ölümü ile vazifesi Abdülkadir'e (VGMA, 1098: 266), Temmuz 1761'de çocuğu olmayan Abdülkadir'in ölümü ile imam ve hatiplik Ömer Halife'ye verilmiştir (VGMA, 1102: 178).

Hoğos Köyü Camisi

Gercanis 'de Hoğos köyünde bulunan caminin imam ve hatipliği Mayıs 1769'da Mehmed'in ölümünden diğer Mehmed'e günlük üç akçe verilerek atanmıştır (VGMA, 1102: 23).⁴⁶

Horun Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Horun köyü camisinin hatipliği Nisan 1705'de Veli'den Yusuf'a (VGMA, 1098: 266), aynı yıl müezzinlik Resul'e (VGMA, 1098: 266) ve Mart 1760'da imam ve hatipliği günlük bir akçe ile Seyyid Ebubekir'e verildiği anlaşılmaktadır (VGMA, 1102:178).

İspidi Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı İspidi Köyü'nde yeniden yapılan caminin imam ve hatipliğini Ocak 1760'da ücretsiz yapmak üzere Ahmet Halife yürütmüştür (VGMA, 1102: 178).

Mondolos Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Orçul nahiyesinde bulunan caminin imamlık görevini, Kasım 1768'de Seyyid Yusuf'un yerine günlük bir akçe ile Seyyid Mehmed bin Sıdika yürütmüştür (VGMA, 1102: 23).

Kürtler Köyü Camisi

Gercanis'e bağlı Kürtler köyünde bulunan Mayıs 1737'de bir mescit yapıldıktan sonra, köy ahali tarafından minber eklenerek camiye dönüştürülen yapıya (VGMA, 1105: 233), aynı yıl hatip olarak Mehmet Halife atanmıştır. Nisan 1758'de hatipliği günlük yarım akçe ile aynı kişiye görev verilmiştir (VGMA, 1102: 179).

Sarıhan Köyü Camisi

Gercanis Sarıhan Köyü'ne bağlı bu caminin hatiplik görevini Temmuz 1761'de ücretsiz yapmak üzere çocuksuz Musa'nın ölümü ile yerine Yusuf Halife yürütmüştür (VGMA, 1102: 178).⁴⁷

2.2. Zaviyeler

Tekkenin küçüğü olarak kullanılan zaviyeler, Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde önemli rol oynamışlardır (Ocak-Faroghi, 1988: 474-475). Tekkeler gibi şehir dışında kurulan zaviyelerin konaklamak ve yol-

45 Bu belgede köyün adı Erice olarak yazılmıştır. Fakat doğrusu Erice'dir.

46 Bu belgede köyün adı Hukuz, Hukoz olarak yazılmıştır. Fakat doğrusu Hoğos'dur.

47 Bu belgede köyün adı Sırhane olarak geçmekte ise de doğrusu Sarıhan'dır.

cuların yeme-içme ihtiyaçlarını sağlamak gibi işlevleri vardır (Küçükdağ, 2005: 367).⁴⁸ Esasen tekke ve zaviyeler birbirine çok benzemekle birlikte zaviyeler, tekkelere göre daha küçük yapılar olarak tanımlanabilir. Bu yapılar küçük olduğu için dervişler buralarda sürekli olarak kalmazlar (Şafakçı, 2016: 60). Hurufat kayıtlarında Gercanis kazası dâhilinde hizmet veren altı tekke-zaviyeden bahsedilmektedir. Bu zaviyelerle ilgili kayıtlarda rastladığımız bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Buğdaçor Köyü Zaviyesi

Gercanis 'de Orçul Nahiyesi Buğdaçor köyünde bulunan zaviyenin zaviyedarlık görevi Nisan 1705'de Şeyh Ömer'den Yusuf'a (VGMA,1098:266)⁴⁹ Aralık 1734'de Şeyh Ömer'e (VGMA, 1105: 233), Mayıs 1751'de Ömer'in ölümü ile yerine oğlu Mehmed Halife'ye verilmiştir (VGMA, 1102: 178).

Tur Hasan (Dur Hasan) Zaviyesi

Gercanis nahiyesi Polahuru köyünde bulunan zaviyenin Kemah ve Gercanis Hurufat Defterleri incelendiğinde her iki defterde de adı geçmektedir. Gercanis Defterlerinde sadece iki kaydı mevcuttur. Eylül 1703'de Ali'nin ölümünden Abdurrahman'a zaviyedarlık verilmiştir (VGMA, 1098: 266). Mart 1706'da evlâdiyet ve meşrûtiyet olmak üzere bir akçe ile Abdurrahman'ın ölümü üzerine zaviyedarlık görevine Ali atanmıştır (VGMA, 1098: 266). Kemah kayıtlarında ise; Haziran 1710'da Kemâh sancağı Gercanis nahiyesi Poladahuru köyünde Hasan Zaviyesinin bir akça ile zaviyedarı Şeyh Abdurrahman'ın ölümü ile vâiz⁵⁰ Mehmed'e (VGMA, 1116: 178), Şubat 1725 zaviyedar Abdurrahman'ın ölümü ile oğulları Hüseyin ve İbrahim'e bir akça ile verilmiştir (VGMA, 1119: 341). Aralık 1730'da zaviyedar Abdurrahman oğulları Hüseyin ve İbrahim mutasarrıf olup İbrahim'e (VGMA, 1105: 197), Şubat 1755 zaviyesinin evlâdiyyet üzere zaviyedarı Hasan'a (VGMA, 1103: 129), Kasım 1762 (VGMA, 1101: 130) ve Mayıs 1781'de bir hisseye mutasarrıf olan Hasan'ın ölümü ile oğlu Seyyid'den diğer oğlu Hasan'a berât verilmiştir (VGMA, 1216: 166).

Ferihân ve Deliçukuru Zaviyesi

Gercanis'e bağlı Orçul nahiyesi'nde bulunan Ferihân ve Deliçukuru Zaviyesi'nin 50 yıldır harap bir halde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Zaviyenin 40 yıl zaviyedarlığını Mustafa ve Süleyman yürütmüş olup çocuksuz olduklarından yerlerine Mayıs 1769'da Seyyid Hafız Yusuf ve Mehmed bu görevi yürütmüşlerdir (VGMA, 1102: 23).

Evcî Şeyh Zaviyesi

Gercanis Kazası'na bağlı Evcî Şeyh Zaviyesi'nde Temmuz 1738'de zaviyedar olan Mehmed'in görevi bırakmasından sonra oğlu Veli bir akça ile görevlendirilmiştir. Veli'nin görevi bırakmasından sonra kardeşi İbrahim (VGMA, 1105: 233), Mart 1747'de bir akça ile İbrahim'in kardeşi Veli Halife (VGMA, 1104: 190), Aralık 1754'de bir akça ile Veli (VGMA, 1102: 179), Temmuz 1758'de günlük bir akça ile Veli Halife zaviyedarlık görevini yürütmüşlerdir (VGMA, 1102: 178).

48 Zaviyeler ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Barkan (1942: 279-385); Ocak-Faroghi, (1988: 472).

49 Bu belgede nahiyenin adı Evcur köyün adı Bozdeçor olarak geçmektedir. Fakat nahiyenin doğru adı Orçul veya Orçol olup köyün adı da Buğdaçor'dur.

50 Cami veya başka yerlerde halka dini tavsiyelerde bulunan kişidir. Bk. Muşmal vd. (2015: 124).

Cengerli Tekkesi⁵¹

Gercanis'e bağlı Vadi-Vank Nâhiyesi Borade köyünde bulunan Cengerli Tekkesi 'nin, Ocak 1734'de tekke-nişini olan Ömer'in ölümü ile oğlu Ahmed Halife (VGMA, 1105: 233), Şubat 1755'de Ahmed bin Mehmed (VGMA, 1102: 179), Aralık 1758'de Mahmud'a (VGMA,1102: 178), Mart 1743'de Yakub ve Mehmed ve Ahmed'in ölümü ile Mahmud ve oğlu Yakub ile aynı zamanda Ahmed oğlu Mehmed'e tekke-nişinlik görevi verilmiştir (VGMA, 1104: 190).

Şeyh İshak Zaviyesi

Gercanis'e bağlı Ataköy'de bulunan Şeyh İshak Zaviyesi, zaviyedarlık görevini Ağustos 1755'de beş akça ile mütevellisi olan Seyyid Şeyh Mustafa yürütmüştür (VGMA, 1102: 179).

2.3. Türbeler

Gercanis'e bağlı Dikenlü nahiyesi Alt köyünde iki türbe kaydı bulunmaktadır. Seyyid Sinan ve Ebubekir türbelerinin türbedarlık görevini Ocak 1707'de Yusuf bir akça ile görevlendirilmiştir (VGMA, 1098: 266).

3. Sonuç

Hurufat Defterleri, hem şehir tarihi, hem de tarihi eserler hakkında bilgi vermeleri bakımından son derece kıymetli arşiv vesikalarıdır. Bu defterlerden kazalardaki vakıf müesseselerini ve bu müesseselere yapılan atamaları öğrenmekteyiz. 17.-18. yüzyıl kayıtlarını içeren Gercanis defterleri, aynı zamanda kazadaki yapıları toplu bir şekilde tespit etme imkanı verdiğiinden önem arz etmektedir.

1881 yılında kaza olan Gercanis'in idari yapısında çok fazla değişiklik olmamıştır. Hurufat Defterlerine göre Gercanis 'de 1692-1770 yıllarında 27 cami, 6 zaviye ve 2 türbe bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda adı geçen yapıların 17- 18. yüzyıllarda faaliyet gösterdiği ve buradan kazadaki vakıf eserlerinin çok geniş bir zaman dilimine yayılmadığı sonucuna varılabilir.

Gercanis'de evlatlık vakıfların yanı sıra diğer dini ve sosyal yapıların ihtiyaçlarını karşılamak, görevlilerin ücretlerini ödemek için başka vakıflar da kurulmuştur. Kazanın gelişmesine katkı sağlayan bu vakıflar kurulurken yine önceliğin kendilerinden sonra görevi evladın yapacak olmasıdır. Bu önceliğin sağlanmadığı durumlarda aileden olmayan kişiye görev verilirdi.

Hurufat Defterleri dışında Tapu Tahrir, Salname gibi kayıtlarda adı geçen cami ve diğer yapı türlerinin isimlerine rastlanılmamıştır. Kayıtlardan anlaşılacağı üzere Gercanis kazasında 30 cami bulunmaktaydı. Bu camilerden Melek Şerif Camisi ile Molla Şerif Camisi'nin, Kara Halil ile Hacı Halil Camisi'nin, Amusa Camisi ile Amusa Mescidi 'nin aynı yapı olma ihtimali vardır. İsimleri kaydedilirken yanlış veya eksik yazılmış olmalıdır. Çünkü küçük bir yerleşim yerinde örneğin hem Hacı Halil hem de Kara Halil Camisi gibi iki ayrı cami olması düşük bir ihtimaldir. Bu durumda cami sayısı 27'ye inmektedir. Gercanis'de bayram ve cuma namazlarının kılınabilmesi için hayır sahipleri veya köy ahalisi tarafından camiler yapılmıştır. Bazı mescitlere sonradan minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. İncelenen defterlerde camilere yapılan görevlendirmelerde üç tür görev şekli belirlenmiştir. Bunlar imamet, hitabet ve ferraşlıktır⁵². Ancak en çok görevlendirme imam ve hatip atamalarındadır. Görevliler günlük ücret olarak bir veya iki akçe alabilmekte, az da olsa ücret almadan görevlerini yürütebilmişlerdir. Özellikle köylerde, zengin vakıflar olmadığından görevliler ücret almadan görevlendirilmişlerdir. Görevlinin ölümü veya görevi bırakması gibi iki sebeple atamalar yapılmıştır. Eğer ölen kişinin çocuğu varsa öncelikli olarak oğullarına yoksa bir başkasına görev devredilmiştir.

51 Tekkenin vakfı olan çitliğin geliri, tekke-nişinlik görevine atananlara verilmiştir (VGMA,1104:190).

52 Cami, mescit gibi yapıların temizliğini yapan kişiye denir.

Bu belgeler ışığında camilerin ne zaman yapıldığını söylemek zordur. Gercanis Hurufat Defterlerinde en geç tarih 1770 olup bu tarihe kadar toplam 27 cami mevcuttur. 1870-73 tarihli salnamelerde Gercanis 'de 50 cami olduğunu kayıtlardan biliyoruz. Geriye kalan 23 caminin 1770 yılından sonra yapılmış olması gerekir. Bir diğer ihtimal 18.yüzyılda yapı ayakta olup bu yapıya herhangi bir görevli ataması yapılmamış ve bu nedenle kayıtlara geçmemiş olabilir.

Kayıtlarda, zaviyelere bakıldığında Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması ile faaliyetleri durdurulmuş olmalıdır. 1781 yılına kadar faaliyet gösterdikleri, bu tarihten sonra herhangi bir kayda rastlanmadığından kapatılmış oldukları düşünülebilir. Zaviyelerin ne zaman yapıldığını mevcut belgeler ışığında kestirmek güçtür. Günümüzde adı geçen kazada zaviye bulunmamaktadır.

Yapmış olduğumuz araştırmalara göre makaleye konu olan vakıf eserlerinin 18. yüzyıla kadar varlığını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu eserlerin faaliyette bulunduğu dönemde nahiyenin gelişmesine katkı sağladığı muhakkaktır. Bu kurumlara atanan görevliler devlet tarafından kontrol edilmiş, ölüm, görevi bırakma vb. durumlarda görevin aksamaması için yerine yeni görevliler atanmıştır. İncelenen kayıtlarda kurumlara atanan görevlilerle ilgili herhangi bir şikâyete rastlanmamıştır.

Vakıf yapılarında görüldüğü üzere "evladiyet ve meşrutiyet üzere" olduğundan, babadan oğula geçen bir düzen vardır. Vakıf yapıları Gercanis'in idari, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesini de sağlamıştır. Vazifelerin genelde oğula geçmesi ve oğlunun olmaması durumunda ise aileden birinin olmaması durumunda bir başkasına devredilmesi de söz konusudur.

Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda isimlerini tespit ettiğimiz vakıf eserlerinin günümüze kadar ulaşamamasındaki en büyük etkenin Erzincan'ın merkez deprem bölgesi olması ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca son zamanlarda örneklerine sıkça karşılaşılan, özellikle tarihi köy camilerinin yıkılarak betonarme malzeme ile kubbeli yeni cami inşa etme furyası da önemli bir sebep olarak değerlendirilebilir. Bu eserler her ne sebeple günümüze kadar ulaşmamış olsa da bu eserlere dair bilgi veren 17. ve 18. yüzyıl kaynaklarından hareketle, kazanın imar faaliyetleri bakımından o dönemlerde Gercanis'in önemli bir nahiye merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

1. 1. Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGMA)

Hurufat Defterleri: 1098, 1101, 1103, 1104, 1105, 1128, 1216 numaralı defterler.

Esas Defterleri (Şahsiyet Kayıtları): VGMA., Defter No: 2239, 218, 173/2; 198;

Erzincan İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas: 410.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA İrade Şura-yı Devlet, no. 1298

BOA, İrade Dahiliye, no: 54.

3. Salnameler

H. 1291/ M. 1874 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi

H. 1299/ M. 1881 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi

H. 1304/ M. 1886 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi

H.1317/ M. 1899 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi

3. Araştırma ve İncelemeler

Aksüt, Kemali Ali (1932). *Erzincan*. Ankara.

Alkan, Mustafa (2010). "Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği". *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, (C.4), Ankara, s. 831-842.

Başbüyük, Adem (2012). "Gercanis ve Kuruçay Kazalarının XVII. Yüzyıl Ortalarındaki Nüfus ve Yerleşme Özellikleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*, (C.17. S. 27), 85-104.

Baykara, Tuncer (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I- Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara.

_____ (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*. Vakıflar genel Müdürlüğü Yay. Ankara.

Beyazıt, Yasemin (2013), "Hurûfât Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri". *History Studies International Journal of History*, (5/1), 39-69.

Bulut, Hüseyin, Selahattin Tozlu (2008). "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Refahiye Kazası". *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, (C.10-2), Erzincan. s. 99-115.

Çakar, Enver- Celalettin Uzun (2017), *Hurûfât Defterlerinde Harput (1690-1812)*. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ.

Çal, Halit (2001). "Hurûfât Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Küre Kazası". *Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu Armağanı Sanat Yazıları*, Kayseri, 125-166.

_____ (2011), "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurûfât Defterine Göre Yunanistan'daki Türk Mimarisi", *Erdem*, (58), Ankara, 93-242.

Demirtaş, Hasan (2012). "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği", *Vakıflar Dergisi*, (37), 47-92.

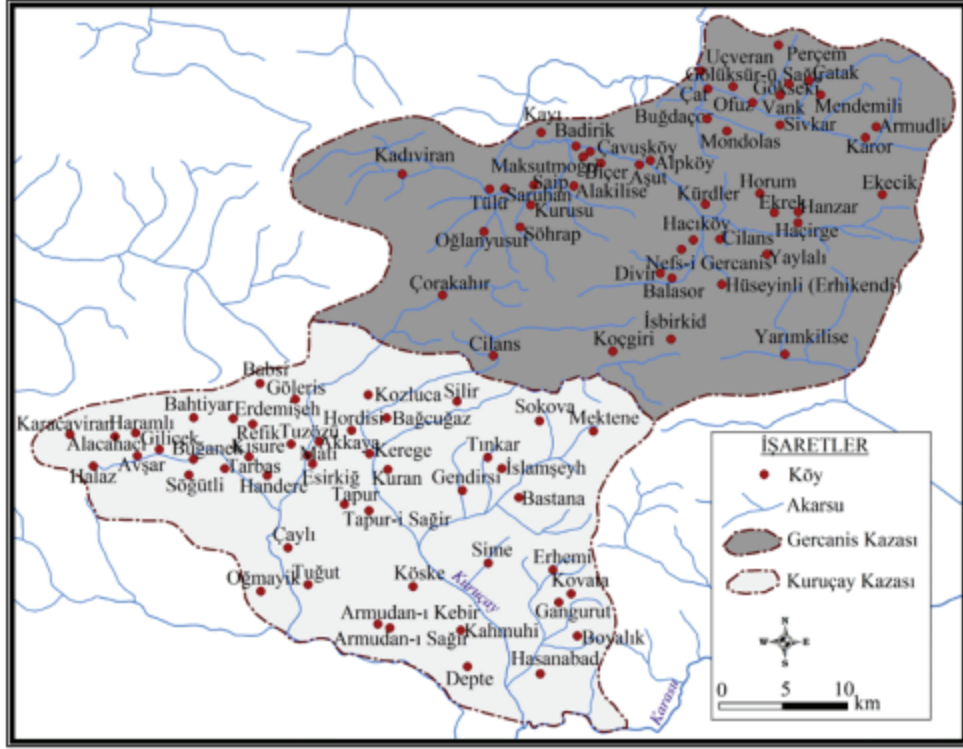
Develioğlu, Ferit (1985). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Tarih ve Medeniyet Yayınları.

Doğanay, Hayati (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul. MEB Yayınları.

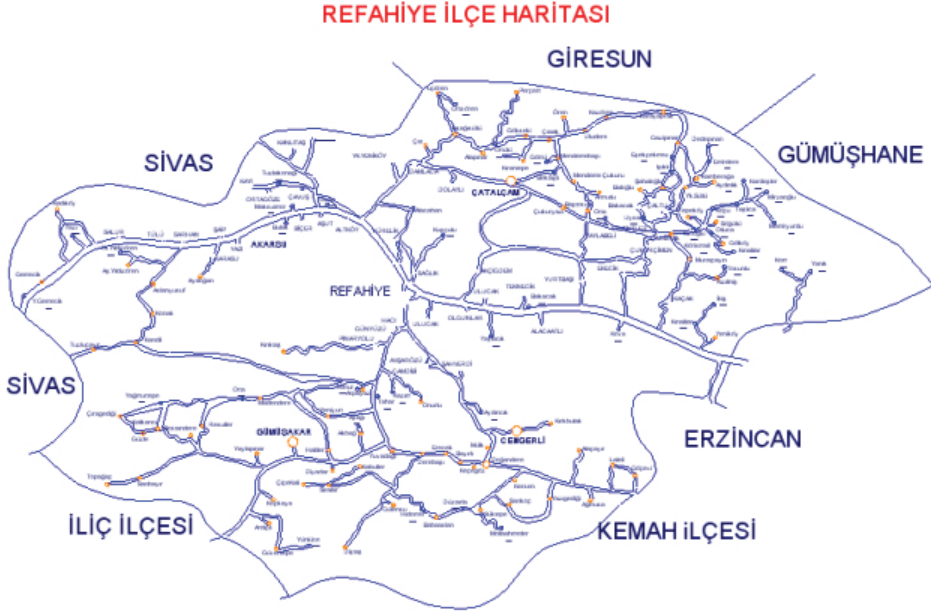
- Eroğlu Memiş (2013), "Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurûfât Ya da Askerî Rûznâme Defterlerinde ve Önemi: Kazâ-i Kudüs-i Şerîf Örneği". *Vakıflar Dergisi*, (39), Ankara, 115-146.
- Gökmen, Ertan (2005). "Hurûfât Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3/2), Manisa, 21-56.
- İnalcık, Halil (1995)."Eyalet". *DİA*, (11), 548-550.
- Küçükdağ, Yusuf (2005) "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler". *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya, 367-380.
- Miroğlu, İsmet (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*. Ankara.
- Muşmal, Hüseyin, Sıddıka İnal (2005). "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri". 3. *Milletlerarası Şehir tarihi Yazarları Kongresi. 6-8 Mart 2015. Kongreye Sunulan Bildiriler*, 119-129.
- Ocak, A. Yaşar-Süreyya Faroğhi (1988). "Zâviye". *İslam Aansiklopedisi*, (XIII), 468-476.
- Özkaya, Yücel (1985). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt: 1-2-3. İstanbul: MEB Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara.
- Sezen, Tahir (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Şafakcı, Hamit (2016) "Belviran Kazası Tekke ve Zaviyeleri". *Vakıflar Dergisi*. (45), Ankara. 59 -89.
- Şahin, İlhan (2006). "Nahiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (32), 306-307.
- Şahin, İlhan (2009). "Sancak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (36), 97-99.
- Taç, Hadi (2012). *Hurufat Defterlerine göre Kosova Vilayeti*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Eklere

Harita 1. 1642 tarihli Gercanis ve Kuruçay Kazaları (Başbüyük, 2012: 94)

Harita 2. Gercanis haritası (<http://erzincanil.blogspot.com/p/refahiye.html>)

Belge 1. Gercanis Hurufat Defteri Sayfa Örneği (VGMA, Defter 1098, s. 124.)

